

tativnega elementa v nji konkretnost prične polagoma umikati. Še vedno srečujemo besede o žeji in gladu, vendar le redko v povsem določenih ljubezenskih situacijah. Dejanska ljubezenska doživetja nosijo še najčešče otožen prizvok poslavljanja, medtem ko se vrsta pesmi približuje problemu preko razmišljajočega vrednotenja ali pa s široko opisanimi prispodobami. Značilno je, da se Gradnikova pozna erotika odpoveduje jedrnatosti, ki jo opažamo v pesmih prvih treh zbirk, ter izpoveduje svojo misel s precej večjo množino besed. Naraščajo tudi abstraktni samostalniki, v poznem sonetu *Konec* je le eden manj kot prej v celotnem ciklu *De profundis*. Ker je nekdanjo intenzivno čustveno napetost zamenjala manj intenzivna miselna ostrina, nas te pesmi s svojo izpovednostjo in temami ne pretresajo vedno v enaki meri kot prejšnje. Resnico, ki je po avtorjevi izkušnji prisotna tudi tukaj, sprejemamo predvsem z razumom, ki pa je do oblike mnogo bolj nepopustljiv kot čustvo.

Če se po tem kratkem obrisu še enkrat razgledamo po Gradnikovi erotiki, zdaj ne več samo intuitivno kot na začetku, jo določno občutimo v njenih dveh osnovnih fazah. Druga resda izhaja iz prve in lahko v celoti, če jo gledamo z vidika enega človeškega življenja, odkrijemo prvine nekega kontinuiranega razvoja idej. Vendar pa sta si obe fazi v marsičem tudi nasprotni, kajti če vodijo prvo čustvo, konkretnost in jedrnatost, potem se v drugi močnejše uveljavljajo razum, abstraktnost in zgovornost in na podoben način najprej bolečine in slast telesa, pozneje pa bolečine in spokojnost duha. Kot pojav je zato Gradnikova poezija ljubezni in smrti pretresljiva v celoti, kot estetsko dejanje pa nas močnejše priteguje v svoji zgodnji fazi. Nedvomno je, da je prav ta del Gradnikovega pesniškega opusa eden od temeljnih kamnov v razvoju slovenske lirike, ob katerem se bodo srečevali z njim — enako zvesto kot dosedanji — tudi prihodnji rodovi.

POČITEK V SUHEM ŽLEBU

Dani lo Lokar

Pokrajina je tukaj na prehodu. Nisi več v dolini, nisi še na Gori, na pol poti si. Stene, sredi katerih si se ustavil, padajo strmo. Režejo jih globoki žlebovi, melišča, drče, griže. Prav Suhi žleb je tako globok, da je speljana v njem v dokaj prijetnih vijugah steza. Steza je speljana v majhnih in velikih ključih v skalovju, ki ga je obdelovalo skozi tisočletja deževje, tudi narasli potoki, ki so drli tod skozi in drve tudi še dandanes. Zato pa ni ob poti bilke, grma, cvetlice, maha, le

kamen, svetel apnenec in zato tudi rečemo v suhem ali v čistem žlebu. Da, čisto pa je v žlebu.

Ker gre steza po dnu žleba, stoje v steni skalni pomoli, ki so najbolj podobni prižnicam. To so prav prijetna razgledišča in počivalniki obenem.

Na takem pomolu se je danes usedla Hana, nekaj metrov pod njo skoro na stezi pa sedi njena sestra Margeta. To sta dokaj okretni, živahni starki osemdesetih in dvainosemdesetih let, ki sta se bili napravili danes navsezgodaj v dolino, da opravita to in ono in tudi nekaj nakupita. Ni pa to bila glavna namera. Poglavitni namen poti je bil, da obiščeta svojo mlado osemnajstletno vnukinjo, ki živi že leto in dan v dolini v službi v trgovini in prihaja vse redkeje na Goro. Veronca prihaja vse redkeje domov in docela se je spremenila. Pa ni spremenila samo obleke, lica in telesa, spremenila je dušo in zato sta šli — po dolgem pripravljanju — Margeta in Hana danes zgodaj v dolino.

Pa ni se spremenila samo Veronca, spremenila se je tudi dolina, spremenil se je trg, to sta takoj opazili, da stare žage ob reki ni več, ni več starih stoletnih topolov, ki so bili od burje ustrojeni in nagnjeni nad žago, ni bilo več starega poslopja, kjer je bil nekdanj ob vodi mlin, še prej pa pivovarna — kdaj je bilo to! Toda starega, visokega poslopja v tri nadstropja ni bilo več. Gladko ga je vzel čas, kakor da bi z roko pobrisal po mizi. Tudi sledu ni bilo več o vsem tem.

Zato pa je stala na nekdanj prazni cesti, ki je peljala v mlin in pivovarno, dolga vrsta manjših hišic z vrtnički spredaj, z ograjami, vse kakor v mestu — v vrsti in v pisanih barvah, s hodniki in terasami.

A ko sta prišli v trg, je bilo na cesti spet toliko avtomobilov, majhnih in velikih, da sta se morali neprestano ogibati in tiščati k steni. Da, bilo je prav nevarno.

In ko sta prišli, kjer je dekle stanovalo, je bilo tudi drugače kakor v njihovih časih. Oblačila v omari in na stolici, pa tudi ogledalo, suhe rože, stekleničke in duh, — ali je bilo več duhov? — ki se je sprehajal po izbi, tako sladak, majniški in zapeljiv, vse je bilo popolnoma novo in nepoznano.

Dekle je prišlo ob treh, in dasi je pravkar pokosilo, je položilo na mizo zavitek v mehkem, tankem papirju. Bile so tri rezine kreme, in ko je sama pospravila svoj obrok, se je nagnila na eno, pa na drugo stran in rekla nekako malomarno:

»To je prav za vas, teta Margeta, pa prav za vas, teta Hana.«

Starki sta se spogledali in nato z nevajeno, težko roko vzeli vsaka svojo slaščico.

Dekle se je ob tem smejala, muzalo in se nato vrglo, oblečeno kakor je bilo, po dolgem na posteljo.

»Kdaj bomo šli?« je vprašalo dekle po daljšem premolku.

»Mar bi kmalu!« je menila ena od obeh stark in dekle je pridodalo:

»Meni je prav. Prav počasi stopajta v reber, k frizerju pojdem, prej pa bi se rada malo okopala, in vaju dohitim, v Suhem žlebu bomo skupaj.«

Starki sta bili trudni in dneva in trga siti. Po trgovinah je bila vseskozi gneča in prerivanje, zavitke so si podajali ljudje čez glave drugih in pred pekarijo, tudi pred mesnico sta opazili vrsto ljudi, kakor kadar gredo za procesijo. Najprej tudi razumeli nista. Zato sta se vstopili za druge, in šele ko sta nekaj časa poslušali, kaj ljudje med sabo govorijo, pomikali sta se z majhnimi koraki naprej, sta videli, da vse to tišči do kruha in mesa.

Pa tudi v krčmi je bilo drugače. Natakarkar je imel bel jopič na sebi in dekle belo avbo na glavi, zdelo se jima je prečudno — mar je to po vojaško ali je pa tak praznik?! Zdelo pa se jima je res po vojaško v vsem tem novem redu in obnašanju in tudi nekaj prazniškega je bilo zraven. V starih časih je krčmarica dremala pri štedilniku ali pa vrtela palce, kakor da zmeraj znova prešteva denar. Na široko je govorila z ljudmi in prav po domače o vsakdanjih stvareh. Zdaj so se stvari odmaknile in človek se je odmaknil.

Zato se je Hani zdelo, da je minilo veliko let, kar ni bila v trgu. V resnici je minilo komaj nekaj let.

A spomnila se je stoprv visoko v Žlebu pod goro, kako je bilo takrat, da, v njeni mladosti je to bilo, tako daleč, kakor da je bilo v drugem življenju, ki ga je pač nekdaž živela, pa ni dobila več zveze z njim.

Vstali sta s sestro zgodaj, tako zgodaj, sredi noči, kmalu po dveh. Bila je še mesečna noč. In prav ta mesečna noč je bila tudi kriva, da sta vstali. Računali sta že zadnje dni med žetvijo, a želi so zaradi vročine ob luninem svitu, da bi »ujeli luno«, dokler je še kaj. Seveda, to je bilo takrat tako računano, da ni bilo zaradi dolge poti, šestdeset kilometrov, mogoče drugače. Nosili sta v jerbasih na svitkih na glavi v Trst maslo, jajca, kokoši, skuto, kar je bilo. In če sta dobro stopili, sta prišli drugi dan v mesto, in če le mogoče, se še tisti dan tudi že vračali. Počivali sta spotoma in bili štiri dni zdoma. Pa včasih so šle v vrsti, več jih je bilo že takoj od doma in takrat je bilo bolj kratkočasno. Včasih so pele. Pele so zategnjeno, po koraku, ujemati se je moral dih s korakom, potem je bilo lažje, misel je bila lažja, korak je bil lažji. Včasih so tudi molile. Tista, ki je šla spredaj, je vodila

kakor oven in vse so stopale za njo kakor brez zavesti, brez prave vednosti, kratko in malo stopale so kakor v spanju.

Tudi počivale so, a počitek ni bil nikoli dolg, izdaten. Bil je kakor ukraden, in že ko je sedla in se stegnila, jo je opomnilo:

»Samo ne predolgo!«

In tako sta obe sestri bolje poznali premrle, odrevenele, lesene ude, kakor spočite. Poznali sta dobro tisto utrujenost še od žetve, ko sta se pomikali sklonjeni po njivi in polagali snope na obe strani. Hrbet se je nazadnje tako upognil in skrivil, da ga ni bilo mogoče zlepa zravnavati. Bolelo je.

Potem pa sta zračunali, da pojmeta v Trst, kakor hitro prideta do kraja njive, in v štirih dneh se bo hrbet spet zravnal. Bilo je početje, kakor da bi v vodi upognjeno palico zravnaval, pa nisi bil gotov, ali bo hotela tudi ostati zravnan. Vendar sta Margeta in Hana vedeli, da se pod svitkom in jerbasom, ki je poln, ko greš v Trst, hrbtenica zravna in ne more skočiti več nazaj v lok, kakor je bila usločena na njivi, ko sta lazili v mesečini s srpom v roki.

Včasih se je zgodilo, da je stal na Krasu na križišču cest župnik ali učitelj z rokami v žepu, gledal ženske, ki so stopale mimo, in rekel:

»Pridni so naši ljudje!«

Takrat so se ženske majceno podvizale in se niso hotele ozirati. Pa saj, izpod jerbasa, izpod svitka samo ošineš človeka, ki stoji na križišču in gleda za tabo, kakor da bi ti rebra prešteval.

Pazile so, da niso Ščedenke prej odšle, in so si kupile vsaka svojo bigo. To je bil bel kruh, lepo zamešen in takega ni bilo na Gori, pa tudi v trgu ni bilo takega kruha nikjer.

A to ni bilo poglavitno. Poglavitno je bilo, da si rad šel na pot, ker ti je pot prinašala nove vtise in misli, nove obraze in skušnje. In tudi to ni bilo tisto zadnje. In to je bilo vseeno tako čudno. Saj je bilo pravzaprav trpljenje, bolečina telesa, ki ju je mikala, na tiho vabila. Ali je pa res bilo tako?

Bilo je vendarle premagovanje te telesne bolečine, osveščanje v moči, svoji lastni, mladi, neutajljivi moči, ki ju je veselilo, in sta si to razbrali iz oči, preden sta zadeli naložen jerbas vrh svitka, Hana in Margeta. Bila je sla doživetja, ki ju je gnala.

Komaj sta prišli iz rebra in travnikov na cesto, sta se sezuli. Čevlje sta skrili v jerbas, čevlji so bili darilo z neba in hodili sta vse do mesta bos. Podplati so postali z leti popolnoma neobčutljivi in zdelo se jima je celo, da hodita v čevljih bolj nerodno, kakor če sta bos. Pa tudi glava in tilnik sta se za čudo utrdila. Margeti se je sploh zdelo, da

raste kakor steber, postaja steber in da laže stopa, če na glavi nosi, kakor če ne nosi.

Videli sta v svojih poteh čez Kras in v Trst kos svojega junaštva, kos mlade moči, kos življenja. In tega ne bi bile hotele zamenjati ali dati za kaj drugega. Kje neki! Bilo je čisto del njihove dajatve, daritve življenju in tudi narobe. Življenje jima je to darovalo. Zakaj pa? Samo zato, ker sta si ga želeli? Še in še želeli? Nista razumeli, ali je bilo več trpljenja ali veselja zraven na poteh v Trst. Bilo je veliko tveganja in preizkušanja.

Tudi prah na cesti je Hana častila. Ali je bil srebrn? Ali je bil zlat? Bel, droban, mehak prah na kraški cesti, kako dobro ga je poznala. V jutrih, ko sta stopili kakor v gaz, v jutrih, ko je še ležala rosa na njem, je bil srebrn. Toda v večerih, ko sta se vračali in je stalo sonce nizko nad Gradežem in nad lagunami, je bil zlat, vroč, topljen, kakor presijan od tople zahajajoče luči. Kakor povlekla je v tej toploti s podplatom po prahu in dobro ji je delo.

»Saj,« je rekla, »poznava se, ko si v belih nočeh hladen in težak, nočni mraz lega nate, a lehak si in ogret v večerih, ko hitiva proti domu. Zmeraj je treba nekam hiteti.«

Tudi vodo je spoznala čisto drugače, odkar je žela.

Kosci, veliko ozvezdje, kakor da se pelje cesarska kočija z vsem spremstvom čez nebo, tako se ji je zdelo. In v tistih nočeh, ko so šli kosci čez nebo in je prišel še mesec zraven, so želi. In bili so žejni, vsi, moški in žene. In otroci so prinašali v okroglih bučah z lepo pipico vodo iz Korita, skoro pol ure hoda je bilo pod goro. In ko so bučo spraznili, so otroci spet stekli, a žanjice in žanjci so si glasno oddihali, da je odmevalo.

Â—ha—há! Â—ha—há!

In še je odmevalo z drugega konca žitnega polja, kjer so pravkar začeli.

Â—ha—há!

Voda iz Korita je bila voljna, gladka, sladka. To sladkost je razlilo tudi po žilah, in dolgo je ostala tam, in zato jo je imela Marjeta rada.

A čisto drugačna je bila voda na sredi Krasa. Imele so svoje postajališče, svoje počivališče, kjer so jo vsakokrat pile, a se niso ustavljale. Bila je strešnica, kapnica, dežnica. Pravzaprav pa je bila le dimnica. Dišala je po dimu z ognjišča v kuhinji, ko se je leno valil v južnih vremenih pod streho in na streho in na slamo. In zato je voda povzela veliko dima in ženskam se je zdelo zamalo, da so morale požirati ta kraški dim z ognjišča. In ne le, da se jim je upiralo, tudi da se niso prav odžejale, so mislile in se spominjale na vodo, sladko,

mehko vodo iz Korita pod gorami, ko so žele v mesečnih nočeh doma na Otlici in polne upanja nastavile dulček na buči na usta.

Tako so bile tudi vode, kakor sta sedaj spoznali Margeta in Hana, različne, popolnoma drugačne tukaj in tam, kakor je bil čas različen, ko sta zasadili noge v prah zjutraj ali zvečer, in kakor so bili različni ljudje, zmeraj in povsod.

Tako je sedaj Margeta živo ugledala samo sebe z visoko spodrecanim krilom, z jerbasom na glavi, z bosimi nogami, ki jih je prejle zasadila v zlat, voljen prah, z željo po vodi, z mislijo na vodo na Krasu, ki je dimnica, in z ono drugo mislijo, mislijo na sladko vodo iz Korita, ko nastavi dulček pri buči na usta in vrže glavo nazaj, da pogleda v nebo.

Vsega tega se je spomnila Margeta danes, ko je čakala v Čistem žlebu na svojo mlado nečakinjo Veronco in si ves čas nestrpno iskala mesto, prikladno, pripravno pečino na robu žleba, kjer bi mogla sedeti in se razgledovati po dolini. Oboje je hotela, da bi ji bilo dano po mili volji, in zato je stopila više, se vračala niže, šla na desno, se obrnila na levo.

Mesto, kakor na prižnici, je pa le našla. Da, hotela se je odpočiti in sedeti, hotela se je pa tudi razgledati in videti, kdaj bo prišlo dekle. Saj misli so bile danes zanjo kakor osa. Niso spustile. In dasi se jih ni toliko bala, jim je vendarle hotela pogledati v oči. Iz oči v oči.

Tudi v gozdu ni bila veselica zmeraj veselica. Brezdanji Trnovski gozd, ti ponos moj, ljubezen in skrivnost moja, kakor stojiš na neusmiljenih skladih belega apnenca in oddajaš preblage vodice prav na vse strani v doline na sever in jug, kako te imam vendar rada. Pomisliti ne smem, si je govorila starka.

Ali je lepše morje ali gozd? Ali je večje morje, večji gozd?

Majčkeno sem poznala tudi morje, ko sem priprla oko in se ozrla po Kanalu navzdol proti obzorju. Sedele smo na tlaku na tleh in se pripravljale na pot. Nismo se pripravljale toliko z nogami in telesom kakor z duhom, s srcem. Takrat sem ga skušala ujeti v oko, pregledati.

Tudi v viharju sem že prišla do morja. Doma so nas svarili in karali. »Pa vendar ne boste šle v takem na pot?!«

In smo šle prav v takem. Mlade smo bile, polne srčnosti. Tisti dan nismo sedeje Gorjanke, kakor smo bile vajene, na tlaku na Kanalu na tleh. Morje je zalilo ulice tam naokoli in silno robanilo. Ali ni res robanilo? Oblaki so viseli kakor potrgane cunje nad strehami in ljudje so hodili bos s privihanimi hlačami. Ženske so vreščale in se prevažale v čolničkih. Morje je bilo oblastna stvar, to je vedela, ko je izstopilo.

Gozd pa je spet drugačen. Ali se spominjaš viharja, ko si šla od Zelenih robov proti domu? Ko so zapeli vrhovi stoletnih tis in hoj, ko so se zibali, kakšne harfe so se razpele med nebom in zemljo! Najprej si se prestrašila. Potem pa si se v pesem vrhov in oblakov ujela in sama zapela z njimi. In nosila te je pesem. Čisto si pozabila na breme, ki si ga zadela na hrbet, in si pela kakor obsedena. Umreti bi bila morala, če bi ne bila zapela. In bilo ti je tako lahko, bilo ti je tako dobro. Ure in ure te je nosila pesem, ure in ure so peli vrhovi, ure in ure si plavalala z vrhovi in nad vrhovi. Svojo dušo si videla, kako hiti razžarjena pred tabo, in vse si podvzivala za njo.

Še veš, kako si se ustrašila mrtvaškega prta, ki je bil razgrnjen pozimi čez gozdove? Za srce te je stisnilo in zagledala si se brez konca. Splašila pa si, ko si vzkliknila: O!, divjega kozla. Star, težak, ves osivel je bil, ko je dirjal v daljavi mimo tebe.

Kam? Kam? si glasno vprašala. Za zelenico! ti je odgovarjal, ko jo je lomil mimo, za zeleno pašo in mehko vodico grem.

Vseeno je bil mrtvaški prt brezdanji, kakor so bili gozdovi na eno in drugo stran brez konca.

Čisto drugače je odmeval krik kukavice, ko se je preletala spomladi. Prišla je na visoko gorsko plan in se držala le na robu lesov. Obletela je vso daljno okolico in jo pošteno vznemirila.

»Kuku — kuku, kuku — kuku!« tako je plavalala, je pomislila Margareta in se nasmehnila. Enoč jo je gledala prav od blizu. Stegnila je vrat in — »kuku — kuku!« — vsa je hotela v vrat in glas, — »kuku — kuku!«, ko je pevala. Mladi jeseni, ki so stali v dolgi vrsti in na lepi priliki tam na Pristavi, so se kar potresali v spomladnji slutnji.

Vse drugačna pa je jesen, ko zagorijo v bakru in medenini, bronu in kaljenem jeklu bukove meje in police. Nebo stoji izprano, iz dneva v dan gre vse globlje in plaho in sramežljivo rdiijo bukove police dalje. Včasih se obletajo, zgodi se kakor mimogrede, rdeč oblak gre mimo in še eden in še eden.

Srna se tudi plaho ozira. Kaj pa zdaj? vprašujejo njene velike, polne oči. Kam pa zdaj? Zamišljeno koraka in se ogleduje. Smrček priviha. Zadnje bedro vzdigne in se nalahko tare po trebuhu. Za njo stopata dva mladiča in hočeta naprej. Srna se postavi počez in jima zapre stezo.

»Počakajta!« pravi in ponovi: »Kaj pa zdaj? In kam?«

Velika slutnja dre jeseni skozi lesove od kraja do kraja in drevo in žival se ozirata, preden se udasta in umirita.

Toda ko stopijo srne le nekaj korakov, jih ne razločiš več od listja in debel in tal. Mehka, prelivajoča se rjavina se je zlila v eno.

Poletje pa je v gozdu, kakor da bi legel v hladno, temno rako. Hosta je, kakor da bi govorila soncu:

»Le žgi! Jaz pa sem se zaprla vase. Hladno sem stisnila vse življenje na svoja nedra in zdaj ne maram nič. Naj le drsi čas nad mano. Kaj bi pa drugega čas? In obema je prav. Zaprla sem se vase.«

Margareta se je spominjala, ko sta šli s Hano za gozdnimi smokvicami in zlasti za malinami. Nabirali sta teden dni, dva tedna. Golide in škafi, brente in kotli so bili polni črnih malin, ki majo tako poseben duh, da ga ne pozabiš. Ali je duša gozdov v njih?

Na cesti so čakali vozovi, kakor ob veliki trgatvi, in nakladale so res v ornice, kakor nakladajo grozdje ob trgatvi, ko ga odpeljejo. Njihovi vozovi so šli v dolino in še naprej v Trst.

Na Mali gori so bile maline, daleč v gozdovih pa zdravilna zelišča, materina dušica, špajka in še dosti dosti drugih. Spominjala se je, ko je lazila vse dneve v hladu in mraku pod hojami in smrekami in je prišla na tista mesta, kjer so bila zelišča. Hana je poznala eno in drugo in tudi razločevala je dobro.

Morje je muhasto, to je Margareta vedela in tudi videla, ni pa čudež, kakor je gozd čudež, velik in skrivnosten čudež s srnami, vevericami, divjimi kozami, borovnicami in malinami. Zato pa je gozd ljubila in se mu čudila, morje je pa le gledala in razmišljala o njem.

Mesto pa, kjer je danes sedela, je bilo ugodno. Še celo naslonila se je lahko. In nad oči si je postavila z roko strešico in gledala v dolino. Da, nad Lužami čez senožeti, kjer je vojaško strelišče, se nekaj premika. Mogla bi biti Veronca.

In zdaj je uzrla Margeta tudi svoje bose noge. Prsti so bili precej izkrivljeni, žuljasti, pa tudi na peti so bili debeli žulji.

»Seveda,« je pomislila, »dobro so delale svoj živ dan te noge!«

In uzrla je svoje krilo. Ko je prišla malo više v reber, ga je spet po stari navadi spodrecala, a bilo je vseeno predolgo. A bilo je tudi preveč obilno, preveč nabrano. Vse to je bilo starinsko, vedela je, saj ni bila slepa. Kakšna krilca ti nosijo zdaj, v pest bi stisnil in ne bilo bi videti, kaj imaš v pesti. Tudi vzorec je bil starinski, polžki, kdo nosi danes še polžke na krilu? Malo se je ustrašila. Ali pred svojo vestjo? Ali pred Veronco? Ali pred novim časom, ki tako lomasti, da je joj. In ne samo, da novi čas pušča za sabo vse, ko tako silno lomasti, tudi vrešči in samega sebe prevpija novi čas in morda se je prav tega bala. Bolj krika, kakor zajetnega koraka.

Ali ni obleka tudi malo preprana? In natrgana je bila.

In ko je sedaj ugledala samo sebe tako revno, staro, izrabljeno, živečo s svojimi nekdanjimi silami in potmi nekje hudo daleč zadaj, ji ni bilo nič lahko pri srcu in nič se ni veselila srečanja z Veronco.

Kdaj je dekle vstalo? Vstalo je po sedmi. In kaj je takrat reklo dekle, ko je vstalo.

»Tako kasno sem šla spat!«

Tedaj je bilo na obeh koncih narobe.

In kaj je zajtrkovala Veronika? Zajtrkovala je sladkarije, marmelado na kruh in take reči. Mi pa smo tolkli žgance in jih zalivali z mastjo in mlekom, preden smo stopile. O! in potem smo stopile, kako smo udarile z nogo.

Pa kako bi udarila Veronca ob tla, ko nosi gumo na nogah in je ne slišiš, ko stopa. Misliš, da je za hišo, pa je za tvojim hrbtom, tako tiho je prišla, neslišno. Tudi, ko bomo plezale v hrib, je ne bom slišala. Ozirati se bom morala, kje pa si, saj te ne slišim. Gumarica. Tihotapka.

Bolj se je Margeta zamišljala, bolj ji je bilo hudo. Saj ni mogla dobiti zveze, prehoda v sedanji čas. Pa tudi izhoda ni mogla najti. Kje pa? Izhoda ni. To so napravile vojske, je mislila, in zdaj smo me pozabljene. In ne samo pozabljene, sled se zabrisuje, že je popolnoma zatrta, kakor da nismo nikdar živele.

Ali je pa to mogoče, da se za človekom tako zgrnejo valovi, kakor da ni šel nikdar skozi? Kakor da ga ni bilo?

Mogoče je, mogoče! ji odgovarja notranji glas in prav ustraši se ga.

Kaj si tako glasen, kaj si tako jasen! mu poočita. Ihtiva bolečina pa ne popusti.

Dekle se je vzelo iz drugega sveta in ne ve, kako smo mi živeli. Tudi ne ve, kje smo hodili. Ne ve, kaj je to svitek na glavi in jerbas vrh svitka naložen do kraja in žena kakor steber, ki je zravnala ob žetvi upognjeno hrbtenico in stopa čez Kras. Nič ne ve in tudi zvedela ne bo. Ne pozna gozdov. Ne pozna velike matere, skrivnostnice, ki se spomladi obnavlja, skozi poletje in jeseni ždi, da se pregrne za zimo z mrtvaško ponjavo čez holme in člani.

Kaj pa ve? Ali morda ve, kaj je trpljenje, ki pa v resnici ni trpljenje, ker je ponos in moč?

Saj tudi ne more, saj res ne more vedeti, ji odgovarja. Takrat na Gori ni bilo še cerkve ne šole ne trgovine ne krčme. Ničesar ni bilo takrat še tu, le človek praznih rok in bos, ki je prišel. In oziral se je. Pa ni nič dočakal in ugledal, dokler ni sam prijel za toporišče in kramp. Šele takrat se je počasi zganilo, ko je začel pazljivo povezovati Goro z dolino in še naprej, z mestom. In takrat so začeli prihajati ljudje na svet

in napolnili so prostor. Ali so pozabili? Greh je pozabiti, tega greha ni moč odpustiti, tudi poravnati ga ni moč, to je greh zoper življenje, življenje tega ne odpusti.

Margeta se je presedla in nasmehnila. Zdelo se ji je, da je stopilo dekle, ki je prekoračilo senožeti, v goščo nizkega grmovja. In koj nato se bo pokazalo tudi iz grmovja in se bo že vzpelo v žleb. Ne bo je slišala, tudi ko bo stala tik ob nji, le ozreti se bo morala, z očmi si potrditi, da je res ona.

Kako pa? Ali ne gre tudi avto po sredi gozda po cesti in ga ne slišiš? Še veliki avtobusi gredo brez hrumenja. Splavalo je življenje. Ali je pa res zaplavalo? Nič si ni mogla pojasniti tega, le čutila so bila tu in čutila so govorila tako razločno.

Zgodilo pa se je še drugače, kakor je Margeta ugibala, čakala in v duhu tudi videla. Po žlebu je priplaval od spodaj sladak duh in vajena, kakor je bila, vajena ugibanja, se je vprašala:

»Ali so vijolice ali šmarnice?«

Toda zdaj ni bil čas vijolic in šmarnic, pa tudi v Čistem žlebu na goli skali to ni bilo mogoče.

In ko je stalo dekle tik pred njo in se Margareta od začudenja ni mogla vzdigniti z mesta, je bila še veliko bolj zmedena. Dekleta namreč ni prepoznala. Kodri, veliko število kodrov, ki so ji spreminjali izraz in pokrivali glavo kakor svedrci, so predrugčili dekle. Pa ni bilo samo to. Tudi ni bil duh po šmarnicah, ki je napolnil strmo sotesko. Tudi ne ustnice, ki so se ostro ločile od ostale kože. Ustnice so bile kakor karmin na sladkorjevem ozadju. Tudi ne nohti, ki so se rožasti, bleščeči, prirezani bleščali, ko je dekle vzdignilo laket. Bilo je vse skupaj, kar je starko Margeto osupilo.

»Ali si zamenjala dušo? Ali si jo prodala?« je pomislila.

Pa vedela je, da ni bilo ne eno ne drugo. Ni prodala duše in ni je zamenjala. Čas je bil, ki je spet lomastil, kakor ob vojskah, lomastil, da so pokale in se opotekale stoletne hoje v gozdu. In ko so do kraja popokale in ležale na tleh, se je prikazala zunaj srčkana, lepčkana Veronca in se posmihala.

Čas je res hud razbojnik, je umovala ženska, a morda pa vendarle ni tako hud, ko je dal na svet tako majhno stvar, Veronco, snažno in odišavljeno?

Starka in deklica sta se gledali in posmihali. Kako različen je bil ta nasmeh, morda je bilo kar stoletje vmes ali pa tudi več stoletij?

In obema je ušlo, komaj je prišlo do ustnic, vprašanje, istočasno poizvedovanje:

»Kaj me tako gledate? Kaj me le gledaš?«

Da, bilo je kaj gledati, starka je bila kakor zazibana v sen, ko si je dekletce pred njo popravljalo glavničke v glavi in se samo od daleč približalo z dlanjo nakodranim lasem.

Nazadnje pa je bilo treba tudi nekaj reči in takole je to napravila Veronca. Rekla je:

»Veste kaj, vedve sta hodili v Trst šestdeset kilometrov daleč in boste in sta bili po štiri dni zdoma, jaz pa sem se zato danes oprala in počesala.«

Margeto je zadelo kakor s korobačem po golem hrbtu. Vseeno je razumela, kar je bilo razumeti mogoče.

»A, tedaj spoznaš? Razumeš? Če je tako, potlej je vse prav in poravnano. Zdaj stopi pred nama, morda nama bo lažje stopiti za tabo.«

VARIACIJE

Niko Grafenauer

1

Počasi kot mrtvaške veke
zapira noč tiha obličja stvari.
Ostanem sam. S slepim obrazom čakam
na robu sna, za sivo vodo.

Počasi kot kembelj zvona
se v senci dneva prebuja ptica.
S perutmi omejuje smrt. Njen krik
dolgo kroži v zenitu.

Počasi kot s temnega dna vstane soj.
Sneg veje v hladni senci gore.
Nič ni mogoče razpoznati:
stvari s svojo senčno stranjo pojo.

Počasi kot v smrti
se njihova čeljust razmika.
Sam s slepim obrazom čakam
na robu sna, za sivo vodo.